प्राथमिक तहमा उदारकक्षोन्नतिले सिकाइ उपलब्धिमा पारेको प्रभाव

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषय एम.एड्

दोस्रो वर्ष (५९८) को प्रयोजनको

लागि प्रस्तुत

शोध प्रस्ताव

प्रस्तुतकर्ता

रेजिना मिश्र

त्रि.वि.द.नं. : ९-२-२०३-१३१-२००२

परीक्षा रोल नं : २०४००८२

क्याम्पस रोल नं. : २६/०६४-०६६

एम.एड. द्वितीय वर्ष

कनकाई बहुमुखी क्याम्पस

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सुरुङ्गा, झापा

२०६८

प्राथमिक तहमा उदारकक्षोन्नतिले सिकाइ उपलब्धिमा पारेको प्रभाव

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विषय एम.एड्

दोस्रो वर्ष (५९८) को

प्रयोजनको लागि प्रस्तुत

प्रतिवेदन

शोध पत्र

प्रस्तुतकर्ता

अग्निप्रसाद ढकाल

त्रि.वि.द.नं. : ६-१-१०-३-९६

परीक्षा रोल नं : २१४०००३

रोल नं. : २६/०६४-०६६

एम.एड. द्वितीय वर्ष

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

इन्द्रपुर, मोरङ

२०६८

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय अन्तर्गत पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग स्नातकोत्तर तह पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विषयको द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता पुरा गर्नका लागि तयार पारिएको हो । यो शोध "प्राथमिक तहमा उदारकक्षोन्नतिले सिकाइ उपलब्धिमा पारेको प्रभाव" शीर्षकमा केन्द्रित भएर गरिएको छ ।

यस शाोधपत्र तयारीका क्रममा आफ्नो अमूल्य समय प्रदान गरी मार्गदर्शन गरिदिनु भइ अध्ययनकार्यलाई सफल पार्न सहयोग सल्लाह एवम् कुशल निर्देशन गर्नुहुने आदरणिय गुरु शोधनिर्देशक भोजराज घिमिरे ज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

यस अध्ययनमा सूचना संकलन गर्न आवश्यक सहयोग गर्ने गणेश उ.मा.वि.स्रोत केन्द्रका स्रोतव्यक्ति प्रेम दाहाल, विद्यालयका प्र.अ.हरु कुलप्रसाद भण्डारी, कुलप्रसाद रिजाल, विरेन्द्र अधिकारी, सम्पूर्ण शिक्षकहरु लगायत विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षहरु समरबहादुर अधिकारी, भिम वाग्ले र सम्पूर्ण समितिका सदस्यहरु प्रति आभार व्यक्त गर्न चाहान्छु । साथै लेखनकार्यमा समय र वातावरण मिलाउन सहयोग पुऱ्याउने बुबा आमा, श्रीमति रेजिना, छोरी अक्षता, भाइ मदन, दिदीहरु मीना, सीता, बहिनीहरु दुर्गा, गीतालाई धन्यवाद दिन चाहान्छु । अन्त्यमा शोधपत्र टङ्कन गरी सहयोग पुऱ्याउने टिना कम्प्युटरका प्रोपाइटर यज्ञमणी निरौलालाई पनि धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

अग्निप्रसाद ढकाल
अमरपुर-४, पाँचथर
चैत्र, २०६८

शोधसार

"प्राथमिक तहमा उदारकक्षोन्नतिले सिकाइ उपलब्धिमा पारेको प्रभाव" शीर्षकमा तयार पारिएको यो शोधपत्रको मुख्य उद्देश्य उदारकक्षोन्नतिले सिकाइ उपलब्धिमा पारेको प्रभावको लेखाजोखा गर्नु रहेको छ । यसको लागि अमरपुर गा.वि.स.का ९ वटा सामुदायिक विद्यालयहरू मध्ये ३ वटालाई छनौट गरिएको छ । नमुना विद्यालयहरू छनौट गर्न स्तरिकृत नमुना विधि र शिक्षक तथा अभिभावकहरू छनौट गर्न उद्देश्य मूलक नमुना छनौट विधिको प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययनका लागि प्र.अ. तथा शिक्षकको लागि बन्द र खुल्ला प्रश्नावली, अभिभावकको लागि अन्तरवार्ता र वि.नि., स्रोतव्यक्ति, प्र.अ., शिक्षक तथा अभिभावकहरुलाई एकै ठाउमा राखेर उनीहरुको धारणा बुझ्न समुह छलफलको माध्यमबाट सूचनाहरु संकलन गरिएको छ ।

यस अध्ययनमा उदारकक्षोन्नतिका ५ मापदण्डहरुलाई सबै शिक्षकले प्रयोग गरेको पाइदैन । उदारकक्षोन्नतिको मूख्य आधार कार्यसंचयिकाको प्रयोग शिक्षकहरुमा ज्ञान, सीपको अभावका कारण नगरेको पाइयो । विद्यार्थीहरुको सिकाइ उपलब्धि स्तर वृद्धि गर्न प्रयोग गरिने उपायहरुमा अभिभावकलाई सिकाइ वातावरण राम्रो बनाउन सुझाव दिने शिक्षकहरुको संख्या शुन्य देखिन्छ भने कक्षा उकास्ने मापदण्ड प्रयोगको अवस्थामा पहिलो त्रैमासिकमा विशिष्ट क्षमता देखाउने विद्यार्थीलाई कक्षा उकास्न सकिने र ज्यादै कम उपलब्धि स्तर भएका विद्यार्थीलाई अभिभावकको परामर्शमा कक्षा दोहोऱ्याउन सकिनेलाई कसैले पनि प्रयोग नगरेको पाइयो । निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली लागु भएपछि शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:३० को मापदण्ड छ । यहाँ यो अनुपात १:१२ को छ । तापनि सिकाइ उपलब्धि प्रभावकारी देखिदैन । अधिकांस शिक्षकहरु तालिम प्राप्त भएतापनि तालिममा प्राप्त गरेको ज्ञानलाई शिक्षणमा प्रयोग गरेको देखिदैन । शिक्षक अभिभावक र विद्यालय बीच एक आपसमा आदान प्रदान गर्नु पर्ने सूचना सञ्चार दोहोरो हुन सकेको छैन । वि.नि.र स्रोतव्यक्तिले उदारकक्षोन्नतिको कार्यान्वयनको अवस्थाका बारेमा त्यती अनुगमन गरेको पाइदैन । शिक्षकहरुमा पनि उदारकक्षोन्नति नीति सरकारको नीति हो नजाने पनि फेल पार्न पाइदैन खुरुखुरु कक्षा चढाउनु पर्छ भन्ने मानसिकता रहेको पाइयो ।

कार्यान्वयनको क्रममा रहेको उदारकक्षोन्नतिमा देखिएका समस्याहरुको सही पहिचान गरी सुधार गर्न अनुगमन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाएमा राम्रो काम गरे बापत पुरस्कार र कमजोर काम गरे बापत सुधार गर्न घच्घचाइरहेमा, विद्यालय सञ्चालनको

जिम्मा पाएको विद्यालय व्यवस्थापन समिति र अभिभावकहरुलाई उदारकक्षोन्नतिको मुल मर्मको बारेमा जानकारी दिइ कार्यान्वयन गर्दै लैजान सकेको खण्डमा आगामी दिनमा यसलाई सुधार गरी प्रभावकारी बनाउन सकिन्छ ।

विषय सूची

पेज

सिफारिस पत्र I
स्वीकृति पत्र II
कृतज्ञताज्ञापन III
शोधसार IV
विषयसूची VI
तालिका सूची IX
चित्रसूची X

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमी १
१.२ समस्याको कथन ६
१.३ अध्ययनको औचित्य ७
१.४ अध्ययनको उद्देश्य ८
१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्न ८
१.६ अध्ययनको परिसिमा ९

परिच्छेद दुई : सम्वन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा सैद्धान्तिक खाका

२.१ सम्वन्धित साहित्यको पुनरावलोकन १०
२.२ सैद्धान्तिक खाका १५

परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि

३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा १७
३.२ जनसंख्या १७
३.३ नमूना छनौट प्रक्रिया तथा नमूनाको आकार १७
३.४ नमूना छनौटका लागि आधार १८
३.५ तथ्याङ्क संकलनका साधनहरू १८
    ३.५.१ प्रश्नावली १८
    ३.५.२ अन्तर्वाता १८
    ३.५.३ समुह छलफल १८
    ३.५.४ सर्वेक्षण फारम १९

३.६ साधनको वैधता १९
३.७ तथ्याङ्कको स्रोत १९
 ३.७.१ प्राथमिक स्रोत १९
 ३.७.२ द्वितीय स्रोत १९
३.८ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया १९
३.९ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया २०

परिच्छेद चार : तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण

४.१ उदारकक्षोन्नति कार्यान्वयनको अवस्था २१
 ४.१.१ उदारकक्षोन्नतिका लागि निरन्तर मूल्याङ्कन प्रयोगको अवस्था २२
 ४.१.२ उदारकक्षोन्नतिको लागि कार्यसंचयिका प्रयोग अवस्था २३
 ४.१.३ सिकाइ उपलब्धि वृद्धि गर्न प्रयोग गरिएका उपायहरुको अवस्था २७
 ४.१.४ उदारकक्षोन्नतिको मापदण्ड प्रयोगको स्थिती २८
४.२ उदारकक्षोन्नति र सिकाइ उपलब्धि ३१
 ४.२.१ विगत ३ वर्षमा कक्षा दोहोऱ्याउने विद्यार्थी संख्या (कक्षा १-३) ३२
 ४.२.२ विगत ३ वर्षमा कक्षा छाड्ने दर (कक्षा १-३) ३३
 ४.२.३ विगत ३ वर्षको विद्यार्थी उत्तिर्णदर (कक्षा १-३) ३४
 ४.२.४ कक्षागत र विषयगत सिकाइ उपलब्धि ३५
४.३ सिकाइ उपलब्धिका समस्याहरु ४१
 ४.२.१ कक्षाकोठामा विद्यार्थी संख्या ४१
 ४.३.२ शिक्षक र दक्षता ४५
 ४.३.३ शिक्षक विद्यार्थी अनुपात ४७
 ४.३.४ विद्यालय अभिभावक सम्बन्ध ४८
 ४.३.५ उदारकक्षोन्नति अनुगमनको स्थिती ५०
 ४.३.६ उदारकक्षोन्नति र शिक्षकका समस्याहरु ५१

४.४ सिकाइ उपलब्धिमा देखिएका समस्या समाधानका उपायहरु ५२

४.४.१ प्र.अ.बाट प्राप्त सुझावहरु ५२

४.४.२ शिक्षकबाट प्राप्त सुझावहरु ५२

४.४.३ स्रोत व्यक्ति र वि.नि.बाट प्राप्त सुझावहरु ५३

४.४.४ अभिभावकबाट प्राप्त सुझावहरु ५३

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव

५.१ अध्ययनको प्राप्ति ५४

५.२ अध्ययनको निष्कर्ष ५७

५.३ अध्ययनका सुझावहरु ५९

तालिका सूची

तालिका नं.	पृष्ठ
तालिका नं. १ : तोकिएको मापदण्ड प्रयोग अवस्था	२२
तालिका नं. २ : कार्यसंचयिका प्रयोगको अवस्था	२३
तालिका नं. ३ : कार्यसंचयिकामा समेटिनु पर्ने पक्षहरु प्रयोगको अवस्था	२५
तालिका नं. ४ : सिकाइ उपलब्धि स्तर वृद्धि गर्न प्रयोग गरिएका उपायहरुको अवस्था	२७
तालिका नं. ५ : कक्षा उकास्ने मापदण्ड प्रयोगको अवस्था	२९
तालिका नं. ६ : विगत ३ वर्षमा कक्षा दोहोऱ्याउने विद्यार्थी (कक्षा १-३)	३२
तालिका नं. ७ : विगत ३ वर्षमा कक्षा छाड्ने दर (कक्षा १-३)	३३
तालिका नं. ८ : विगत ३ वर्षको विद्यार्थी उतिर्णदर (कक्षा १-३)	३४
तालिका नं. ९ : कक्षागत र विषयगत सिकाइ उपलब्धि २०६५	३६
तालिका नं. १० : कक्षागत र विषयगत सिकाइ उपलब्धि २०६६	३७
तालिका नं. ११ : कक्षागत र विषयगत सिकाइ उपलब्धि २०६७	३९
तालिका नं. १२ : कक्षा कोठामा विद्यार्थी संख्या २०६५	४२
तालिका नं. १३ : कक्षा कोठामा विद्यार्थी संख्या २०६६	४२
तालिका नं. १४ कक्षा कोठामा विद्यार्थी संख्या २०६७	४२
तालिका नं. १५ : प्रा.वि.तहका शिक्षक र तालिम विवरण	४६
तालिका नं. १६ : शिक्षक विद्यार्थी अनुपात २०६७	४७
तालिका नं. १७ : प्रगतिविवरणको सूचना सम्प्रेषण सम्बन्धि जानकारी	४८
तालिका नं. १८ : सामाजिक व्यवहार सम्वन्धि विवरण	४९

चित्र सूची

चित्र नं.	पृष्ठ
चित्र नं. १ : तोकिएको मापदण्ड प्रयोग अवस्था	२३
चित्र नं. २ : कार्यसंचयिका प्रयोगको अवस्था	२४
चित्र नं. ३ : कार्यसंचयिकामा समेटिनु पर्ने पक्षहरु प्रयोगको अवस्था	२६
चित्र नं. ४ : सिकाइ उपलब्धि स्तर वृद्धि गर्न प्रयोग गरिएका उपायहरुको अवस्था	२८
चित्र नं. ५ : कक्षा उकास्ने मापदण्ड प्रयोगको अवस्था	३०
चित्र नं. ६ : विगत ३ वर्षमा कक्षा दोहोऱ्याउने विद्यार्थी (कक्षा १-३)	३३
चित्र नं. ७ : विगत ३ वर्षमा कक्षा छाड्ने दर (कक्षा १-३)	३४
चित्र नं. ८ : विगत ३ वर्षको विद्यार्थी उतिर्णदर (कक्षा १-३)	३५
चित्र नं. ९ : कक्षागत र विषयगत सिकाइ उपलब्धि २०६५	३७
चित्र नं. १० : कक्षागत र विषयगत सिकाइ उपलब्धि २०६६	३८
चित्र नं. ११ : कक्षागत र विषयगत सिकाइ उपलब्धि २०६७	४०
चित्र नं. १२ : कक्षा कोठामा विद्यार्थी संख्या २०६५	४४
चित्र नं. १३ : कक्षा कोठामा विद्यार्थी संख्या २०६६	४४
चित्र नं. १४ कक्षा कोठामा विद्यार्थी संख्या २०६७	४५
चित्र नं. १५ : प्रा.वि.तहका शिक्षक र तालिम विवरण	४६
चित्र नं. १६ : शिक्षक विद्यार्थी अनुपात २०६७	४७
चित्र नं. १७ : प्रगतिविवरणको सूचना सम्प्रेषण सम्बन्धि जानकारी	४९
चित्र नं. १८ : सामाजिक व्यवहार सम्वन्धि विवरण	५०